

УДК 821.21

DOI 10.24412/3005-849X-2024-3-87-95

**ХУСУСИЯТҲОИ ЖАНРИВУ
МАВЗУИИ МАСНАВИИ
"КОРНОМА"-И ИБНИ ЯМИН**

**ЖАНРОВЫЕ И
ТЕМАТИЧЕСКИЕ
ОСОБЕННОСТИ МЕСНЕВИ
«КОРНОМА» ИБН ЯМИНА**

**GENRE AND
THEMATIC PECULIARITIES
OF MASNAVI "KORNOMA"
BY IBNI YAMIN**

Тоҷибоев Шарифҷон Ғайбуллоевич, н.и.ф., дотсенти
кафедраи адабиёти классикии тоҷики МДТ "ДДХ ба
номи академик Б.Ғафуров" (Хучанд, Тоҷикистон)

Тоджибоев Шарифджон Ғайбуллоевич, канд.
филол наук, доцент кафедры таджикской
классической литературы ГОУ «ХГУ имени акад.
Б.Гафурова» (Худжанд, Таджикистан)

Tojiboev Sharifjon Ghaibulloeich, candidate of
philological sciences, associate professor of the
department of classical Tajik Literature under the SEI
"KhSU named after academician B. Gafurov"
(Khujand, Tajikistan) **e-mail:** tsharif@mail.ru

Вижагиҳои сохториву мавзӯии маснави "Корнома"-и Ибни Ямини Фарюмадӣ баррасӣ шудааст. Қайд мешавад, ки Ибни Ямин дар таърихи адабиёти форсу тоҷик бештар ҳамчун устоди жанри қитъа шинохта мешавад, аммо омӯзиши осори ӯ нишон медиҳад, ки ин шоир дар маснавӣ низ дасти тавоно доштааст. Хотирнишон мешавад, ки Ибни Ямин дар эҷоди маснавӣ аз суннатҳои маъмули маснависароии форсу тоҷикро пайравӣ мекунад, аммо дар бархе аз маснавиҳои худ аз ин суннатҳо ғузз ҷустааст. Ин суннатғуззӣ дар маснави "Корнома"-и ӯ бештар дида мешавад. Таъкид мешавад, ки "Корнома"-и шоир ҳарчанд дар шеваи манзумаҳои корномаи адабиёти форсу тоҷик таълиф шудааст, аммо аз он бо вазн, муҳтаво ва тарзи баёни хеш фарқ менамояд. Дар "Корнома" бар хилофи расму қоидаи маснависароии форсу тоҷик баҳши муқаддима вучуд надорад. Дигар аз наовариҳои шоир дар ин маснавӣ овардани ғазали таркибӣ аст. "Корнома" аз нигоҳи сабк равои ва ҳолӣ аз тақаллуфи ғазлғуруӣ буда, ба сабки хуросонӣ бисёр наздик аст.

Калидвожаҳо: маснавӣ, Ибни Ямини Фарюмади, "Корнома", адабиёти форсу тоҷик асри XIV, сохтор, мавзӯ, жанр

Анализируются структурно-тематические особенности месневи «Корнома» ибн Ямина Фарюмади. Отмечается, что в истории персидско-таджикской литературы ибн Ямин больше известен как мастер жанра китъа, однако изучение его творчества показывает, что он обладал большим мастерством в сочинении произведений и в жанре месневи. Отмечается, что ибн Ямин следовал в создании месневи традициям их написания в персидско-таджикской литературе XIV в., однако в некоторых поэмах поэт проявляет новаторство, примером чему может служить месневи «Корнома». Подчеркивается, что, хотя поэма «Корнома» написана в стиле «поэмы-корнома» персидско-таджикской литературы, однако месневи ибн Ямина отличается стихотворным размером, содержанием и стилем изложения. В отличие от традиций сочинения месневи в персидско-таджикской литературе, в поэме ибн Ямина нет вводной части. Другим отличием представляется приведение в месневи так называемой «составной газели», то есть газели, которая отсутствует в диване поэта. Стил изложения в «Корнома» очень гармоничный, свободен от вычурности и близок к хорасанскому стилю персидско-таджикской литературы.

Ключевые слова: месневи, ибн Ямин Фарьюмади, “Корнома”, персидско-таджикская литература XIV в., структура, тема, жанр

The article analyzes the structural and thematic features of the mesnevi “Kornoma” by ibn Yamin Faryumadi. It is noted that in the history of Persian-Tajik literature, Ibn Yamin is better known as a master of the kita genre, however, the study of his work shows that he had great skill in composing works in the mesnevi genre. It is noted that in creating mesnevi, Ibn Yamin followed the traditions of their writing in the Persian-Tajik literature of the 14th century, however, in some poems the poet shows innovation, an example of which is the mesnevi “Kornoma”. It is emphasized that, although the poem “Kornoma” is written in the style of the “kornoma poem” of Persian-Tajik literature, Ibn Yamina’s mesnevi differs in poetic size, content and style of presentation. Unlike the traditions of writing mesnevi in Persian-Tajik literature, Ibn Yamin’s poem does not have an introductory part. Another difference seems to be the inclusion in the mesnevi of the so-called “composite ghazal,” that is, a ghazal that is absent from the poet’s diwan. The style of presentation in “Kornoma” is very harmonious, free from pretentiousness and close to the Khorasan style of Persian-Tajik literature.

Key-words: mesnevi, Ibn Yamin Faryumadi, “Kornoma”, Persian-Tajik literature referring to the 14th century, structure, theme, genre

Амир Фахруддин Маҳмуд ибни Яминуддини Фарюмадӣ мутахаллис ба Ибни Ямин, ки аз суханварони маъруфи адабиёти нимаи аввали асри XIV ба шумор меравад, дар таърихи адабиёти форсу тоҷик бештар ҳамчун устои жанри қитъа эътироф шудааст. Омӯзиши девони ашъори Ибни Ямин нишон медиҳад, ки вай илова бар ин ки дар жанри қитъа устои тавоно ба шумор меравад, дар маснавипардозӣ низ дасти қавӣ доштааст. Ӯ дар яке аз қитъаҳояш, ки ба тариқи мактуб ба Хоча Алоуддин равона гардидааст, дар қанори дигар анвои шеърии девонаш, мисли қасидаву ғазал, бар тавоноиву маҳорати ҳеш дар маснависароӣ таъкид менамояд:

*Назме чу об з-отаиш табъам равон шуда,
Хоҳӣ қасида, хоҳ ғазал, хоҳ маснавӣ[6, с.523].*

Аммо то кунун адабпажӯхон чӣ дар мутолиоти адабии дохилӣ ва чӣ хориҷӣ бештар ба баррасии аҳволу осор ва мавзую мундариҷаи қитъаҳои Ибни Ямин машғул гардида, мавқеи шоирро дар рушди дигар анвои адабии шеъри форсӣ-тоҷикӣ, мисли қасида, ғазал, маснавӣ ва ғайра ба таҳқиқ нагирифтаанд. Ҳол он ки устод Саид Нафисӣ дар муқаддимаи девони қитъаот ва рубоиёти Ибни Ямин таъкид менамояд, ки теъдоди абёти девон 15 000 адад буда, сеяки аввалро қасида, сеяки сониро ғазал ва сеяки боқимондари ашъори дигар, ба мисли қитъа, маснавӣ ва рубоӣ ташкил медиҳанд[2,с.5].

Маснавиҳо агарчӣ дар девони шоир мавқеи намоён надоранд ва аз лиҳози андозаву фарогирии шумораи абёт зиёд нестанд, вале дар таҳаввули анъанаи маснависароӣ дар адабиёти форсу тоҷики асри XIV ҷойгоҳи хосеро ба худ ихтисос додаанд. Омӯзиши маснавиҳои Ибни Ямин нишон дод, ки шоир ҳарчанд дар бештари маврид, тибқи суннатҳои роиҷи маснависароӣ эҷод намояд, дар бархе аз ашъори дугонаи ҳеш ба навъе суннатшиканӣ зоҳир намудааст. Аз ин хотир дар ин навишта бар он сайъ шуд, ки оид ба сохтор, муҳтаво ва арзиши маснавиҳои Ибни Ямин мулоҳизаву ҷустуҷӯҳои ҳешро иброн намоём.

Дар мавриди маснавиҳои Ибни Ямин дар адабиётшиносӣ пажӯҳиши алоҳидае анҷом наёфтааст. Дар ин замина дар китобҳои таърихи адабиёт ва донишномаҳо баъзе қайдҳои ишораҳо ба мушоҳида мерасанд. Чунончӣ, З.Сафо дар бораи танҳо ду маснавии Ибни Ямин –“Маҷлисафрӯз” ва маснавии бидуни номи дар вазни ҳазачи мусаддаси маҳзуф навиштаи вай хабар медиҳад[5, с.957]. Дар “Доиратулмаъорифи бузурги исломӣ” аз

хамин ду маснавӣ ёд шудааст [8]. Донишмандони тоҷик Казакова У.С., Насриддиниён Б.Ҳ. бар онанд, ки Ибни Ямин “дар маснависароӣ низ истеъдоди комил доштааст ва ду маснавӣ- яке бо номи “Маҷлисафрӯз” ва дигари беунвон дар баҳри ҳазаҷи мусаддаси маҳзуф ба қалами ӯ мансуб аст” [4, с.181]. Дар донишномаи маҷозии “Википедия” бар иловаи ин ду маснавӣ аз ду маснавии дигари Ибни Ямин – “Ҷаҳор панди Анӯшервон” ва “Анӯшервон ва мубадон” чанд нукте ироа шудааст [9].

Чунон ки аз мулоҳизаҳои болоӣ маълум мешавад, аксар пажӯҳишгарон бо тақия ба андешаҳои З.Сафо ироа доштаанд, ки Ибни Ямин “Маҷлисафрӯз” ва маснавии беунвони баҳри ҳазаҷи мусаддаси маҳзуфро дар шакли шеърӣ маснавӣ нигоштааст. Ҳол он ки Ибни Ямин бидуни ин асар боз маснавиҳои дигари камҳаҷм дорад, ки дар хусуси онҳо низ таҳқиқе анҷом наёфтааст. Дар бораи “Қорнома”-и Ибни Ямин, ки аз қалонтарин маснавиҳои шоир маҳсуб меёбад, дар адабиётшиносии миллии сухане ба миён наомадааст.

Дар осори пажӯҳишии алоҳидае, ки бештар ба таҳқиқи шарҳи ҳолу осори Ибни Ямин ихтисос доранд, аз вижагиҳои сохториву мавзӯии маснавиҳои шоир ҳарфе гуфта нашудааст. Танҳо оид ба миқдор ва қамияти абёти маснавиҳои Ибни Ямин дар пажӯҳишҳои С.Имронов, А.Р.Ҳикмат баҳсҳои парокандае ба миён омадаанд. Аз ҷумла, С.Имронов, ки 17 нусхаи дастнависи девони ашъори шоирро тавсиф ва миқдори анвои шеърӣ онҳоро мушаххас намудааст, бар он назар аст, ки миқдори маснавиҳо дар нусхаҳои қаламӣ мутафовит аст ва аз 12[3, с.112] то 13 адад мебошад[3, с.119, 169]. Дар девони ашъори Ибни Ямин [6], ки онро Ҳусайналии Бостонирод таҳия ва тасҳеҳ намудааст, 12 маснавии шоир мавҷуд аст. Ин ноҳамгунӣ бар он далел он аст, ки бархе аз маснавиҳои шоир дар нусхаҳои қаламӣ гуногун бо ду ном зикр шудаанд, ки онҳо маснавиҳои ҷудогона маҳсуб мешаванд. Чунончӣ тибқи иттилои С.Имронов дар баъзе аз нусхаҳои қаламӣ ашъори шоир ба Ибни Ямин маснавиҳое аз қабيلي “Ҳафт маҷлис”(328 байт) [3, с.136, 137, 140, 142] ва як маснавии беном(82 байт), ки бо байти зерин сар мешавад нисбат медиҳанд:

*Гӯш кун як дам, эй хирад сӯям,
Ҳарф чанде зи ишқ мегӯям*[3, с.142]

Бояд гуфт ки “Ҳафт маҷлис” номи дигари маснавии “Маҷлисафрӯз” [3, с.136] аст. Миқдори абёти ҳамон маснавии беном, ки С.Имронов[3, с.142] бар он ишора мекунад, дар нусхаи қаламӣ дигар 126 байт[3, с.138] нишон дода шудааст. Зимнан мисраъҳои болоӣ аз байти нухуми маснавии “Маҷлисафрӯз” аст, ки дар девони ашъори Ибни Ямин ба ин сурат омадааст:

*Гӯш кун, эй хирад даме сӯям,
Чанд ҳарфе зи ишқ мегӯям*[6, с.601].

Аз ин ҷо метавон натиҷа гирифт, ки маснавии беунвоне, ки С.Имронов дар нусхаҳои хаттӣ мушоҳида намудааст, мунтахабе аз “Маҷлисафрӯз” аст, ки онҳо чун маснавиҳои ҷудогона шинохта шудаанд.

Дар мавриди теъдоди абёти маснавиҳои Ибни Ямин, ки дар нусхаҳои қаламӣ девони ашъори шоир омадааст, ихтилоф вучуд дорад. ки болотар ба ҷузъе аз он ишора кардем ва дар идома боз ба шарҳи он хоҷем пардохт.

С.Имронов бар асоси 17 дастнависи девони ашъори Ибни Ямин маҷмуи абёти маснавиҳои шоирро 522 [3, с.119, 169] ҳисоб намудааст. А.Р.Ҳикмат адади абёти маснавиҳои шоирро яқоя бо тарҷеъбанду муаммо, моддаи таърих ва қистон ҳазор байт доништааст[7,с.56]. Ин шохис дар девони ашъори шоири Ибни Ямин, ки Ҳусайналии Бостонирод таҳия ва тасҳеҳ намудааст, баробар ба 821 байт аст.

Ба ин тартиб, аз баҳсҳои болоӣ маълум шуд, ки имрӯз дар девони ашъори Ибни Ямин 12 маснавии хурд бо 821 байт мавҷуд аст, ки дар ин ҷустор яке аз маснавиҳои шоир “Корнома” аз назари вижагиҳои сохториву мухтавоӣ мавриди таҳлил қарор мегирад.

“Корнома” аз нигоҳи ҳаҷм калонтарин маснавии Ибни Ямин ба ҳисоб меравад. Он аз 293 байт иборат буда, дар вазни ҳазачи мусаддаси маҳзуф (мафоилун, мафоилун/ фаълун V- - - / V- - - / V- - -) ба қалам омадааст. Чунон ки аз унвони асар маълум мешавад, маснавии мазкур бо шеваи манзумаҳои корнома, ки Аҳмади Доронӣ онҳоро ҳамчун навъи ҷудогонаи адабӣ мешуморад, суруда шудааст. Муҳаққиқи мазкур дар таърифи манзумаҳои корнома менависад, ки ин навъи адабӣ дар қолаби маснавӣ навишта шуда, дар он шоир бо забони ҳазломезу таъбироти ҳаҷволуд ба айбҷӯӣ, ришханду тамасхури дарбориён, девониёну атрофиёни подшоҳ машғул гардида, бо онҳо ба мутоиба мепардозад [1, с. 7]. Дар ин таъриф се хусусияти ин навъи адабӣ, яъне дар шакли маснавӣ эҷод шудан, забони мутоибаомез ва ҳаҷволуд доштан ва дар тавсифи дарбориёну атрофиёни шох пардохтан, нишон дода шудааст. Пажӯҳишгари номбурда аз вучуди даҳ манзумаи корнома дар адабиёти форсӣ-тоҷикӣ хабар додааст [1, с. 8-10], ки дар ҳамаи онҳо ғолибан вижагиҳои зикршуда мушоҳида мешаванд. Аммо аз баррасии “Корнома”-и Ибни Ямин ба ҳуҷӣ мушаххас мешавад, ки дар корномаҳо лаҳни ҳаҷву мутоиба на ҳама вақт риоя мешавад ва муҳотаби шоир ҳам танҳо ҳоким ва аҳли дарбор буда наметавонад. Маснавиҳои корнома бо мурочиат ба бодӣ сабо ва васфи табиат шурӯъ гардида [1, с. 25], аксар маврид дар баҳри ҳафиф суруда мешаванд.

Қобили зикр аст, ки мафҳуми корнома ҳанӯз дар унвони осори адабиёти қадими форсу тоҷик ба ҷашм мерасад, ки намунаи он “Корномаи Ардашери Бобакон” ва “Корномаи Анӯшервон” аст, ки дар шакли мансур дар васфи зиндагиномаву диловарӣ ва панду андарзу васиятҳои ашхоси сиёсӣ гуфта шудаанд. Аз ин рӯ, ин осор ба ҳеҷ ваҷҳ ба ин навъи адабӣ робита надоранд.

Корнома дар мутоибаи адабиёти классикии мо ба маъниҳои зер низ дида мешавад:

1. рӯйхати корҳо, варақа ё дафтарчае, ки дар он корҳои ҳар кас навишта мешуд

Чу гардад огаҳ хоҷа зи корномаи ман,

Ба шаҳриёр расонад сабук ҷакомаи ман.

Абулмасали Бухорӣ

2. вақоенома; ҷангнома

Дар корномаи шуароӣ он рӯзгор низ мувофиқи ин ривоят дар силки назм даромада... “Равзату-с-сафо”

3. корнамоӣ, ҳунарнамоӣ

Мебуд ба қору бори худ ҷуст

В-аз дил ҳама корнома меҷуст. Файзӣ [11]

Ҳеҷ як аз ин маънӣ низ бо мафҳуми корнома ҳамчун як навъи адабӣ созгор нест.

“Корнома”-и Ибни Ямин аз ҷумлаи корномаҳои камшуморест, ки лаҳни танзу мутоиба дар онҳо дида намешавад. Илова бар ин, чуноне ки болотар ишора рафт, корномаҳо ғолибан дар баҳри ҳафиф навишта мешаванд, аммо ин маснавӣ дар вазни дубайтӣ ва маснавиҳои ошиқона- ҳазачи мусаммани маҳзуф нигошта шудааст. Шояд Ибни Ямин дар поёни “Корнома”-и ҳеш ба ҳамин маънӣ ишора кардааст, ки:

Бад-ин сон “Корнома” кас нагуфтаст,

Дури ин баҳр чун ман кас насуфтаст [6, с. 588].

Соли таълифи маснавии “Корнома”-и Ибни Ямин, ҳамоно тавр ки дар поёни асар таъкид шуда, 741х/1341м. будааст:

Зи ҳичрат ҳафтсад буду ҷилу як

*Ки андар рӯзгори нек андак.
Ман ин нома расонидам ба охир
Ба тавфиқи Худои фарди қодир [6, с.588].*

Аз байтҳои нахустини “Корнома” аён мешавад ки шоир дар ҷавоби номае асари худро иншо кардааст:

*Насими субҳ ҷонам тоза кардӣ
Расидӣ лутфи беандоза кардӣ.
Расонидӣ паём аз дилситонам
Аз он дарди дилу дармони ҷонам [6, с.576].*

Аз ҳамин нуқтаи назар “Корнома”-и Ибни Ямин аз камшумортарин корномаҳост, ки шоир ташаббускори ирсоли нома набудааст.

Дар аввали маснавӣ Ибни Ямин аз дурии худ аз зодгоҳаш-Фарюмад шиква мекунад ва васфе аз шаҳри Фарюмад анҷом медиҳад:

*Зи баҳри хотираш бардор гоме
Ба Фарюмад расон аз ман паёме...
Ба ҳар сӯ ҷӯйборе ҳамчу Кавсар,
Дарахташро чу Тӯбо бар фалак сар.
Нишотафзо ҳавову об дар вай,
Чу бӯи майгусору соғари май.
Баҳораи роғо пурлолаву гул,
Ҳазонаи боғо пурмеваву мул.
Насимаи дар хушӣ чун бӯи дилбар,
Чу анфоси Масеҳо рӯҳпарвар.
Саросар кӯҳи ӯ пуркабку теҳу,
Тамомат дашти ӯ пургӯру оҳу.
Чу пой андар фазои вай ниҳодӣ,
Ба сад шодӣ, ки доим шод бодӣ... [6, с.576].*

Ин тасвиру тавсифҳои нишон медиҳанд, ки Фарюмад аз ободтарин ҷойҳои Хуросон дар қарни XIV будааст. Маълумоти Ибни Ямин дар бораи Фарюмад аҳамияти таърихӣ дошта, барои равшан намудани ҷуғрофиёи таърихӣ Хуросони замони шоир бисёр муҳим аст.

Пас аз он аз боди шабгир меҳодад, ки арзи бандагии шоирро ба Алоуддин Муҳаммади соҳибдевону бузургону азизони дигар, ки дар маҷмӯи номи 72 нафар аз онҳо зикр шудааст, бирасонад. Шоёни зикр аст, ки мухотабони Ибни Ямин танҳо дарбориён набуда, балки шоир кишрҳои мухталифи мардум, аз ҷумла бузургони шаҳру табақаи мутавасситро низ мухотаби ҳеш қарор дода, иродати худро ба онҳо иброз доштааст. Ин гувоҳ бар он аст, ки шоир дар “Корнома” мухотаби ҳосеро дар зехн надошта, ҳадафаш расонидани салому паём ба мухотабони мухталиф, воқеъан ба мардуми Фарюмад аст.

Баъд аз ин ҳама, вақте Ибни Ямин меҳодад ба модари худ тавассути бод паёму салом бирасонад, бо муҳаббат аз ӯ ёд мекунад ва меҳодад ба байтаке чанд арзи дил кунад:

*Пас он гаҳ, эй сабо, ин байтаке чанд
Бихон дар пеши он пири хирадманд [6, с.587]*

Ин ҷо дигар аз шиддати эҳсоси андӯҳи фаровони фироқ қолаби маснавиро барои баёни ҳолати руҳии ҳеш созгору кофӣ намедонад ва ғазалеро дар таркиби маснавӣ гунҷонида, ба модар аз ҷаври фалак шиква месозад ва рӯзгорро мазаммат менамояд:

*Фалак бо мо сари ёрӣ надорад
Ба ҷуз майли дилозорӣ надорад.
Зи паҳлӯи ман ин гардуни бемеҳр,*

Ўз оҳанги ҷигархорӣ надорад.
Чӣ бедор аст, ё Раб, чархи гардон,
Ки коре ӯз ситамкорӣ надорад.
Дилам аз вай ӯ зулфу чаҳми хубон
Ба ӯз ташивишу беморӣ надорад.
Бувад дар назм қорам бас гаронҷон
Агарчӣ ӯз сабуксорӣ надорад,
Аз он ҷун абр гирёнтар, ки ҷун раъд
Дилам ӯз нолаву зорӣ надорад.
Гаронҷони бахтам бин, ки аз вай
Хирад умеди бедорӣ надорад.
Дило, охир зи гардун чанд нурсӣ
Ки бар дардам даводорӣ надорад.
Фалакро ҳеҷ агар озарм бошад,
Азизонро бад-ин хорӣ надорад.
Зи ҳаҷри дӯстон Ибни Яминро
Ба душманкомиву зорӣ надорад [6, с.587].

Ибни Ямин монанди бисёр аз аҳли илму адаби он рӯзгор аз саҳтиҳои зиндагӣ гила менамояд. Ғазали мазкур баёнгари ҳолати руҳии шоир буда, ба пайванди мутақобила ва ваҳдати маъноӣ абёти дигари маснавӣ латмае ворид накардааст. Баръакс барои ифодаи ҳолати ноороми дарунӣ ва эҳсосоти амиқ иҷтимоиву маънавии шоир кӯмак намудааст, зеро ғазал барои баёни ин эҳсосот бештар муносиб аст. Зикри ин нукта ҷои аст, ки ин ғазалмаснавӣ дар бахши ғазалиёти девони ашъори Ибни Ямин дида намешавад. Аз ин ҷо метавон натиҷа гирифт, ки ин ғазал дақиқан барои ҳамин маснавӣ эҷод шудааст.

Баъд аз овардани ин ғазали шиквоия аз бод хоҳиш мекунад, ки паёмашро ба фарзандонаш бирасонад:

Ва з-он ҷо сӯи атфолам гузар кун
Азизонро зи ҳоли ман хабар кун.
Муҳаммадро бинурс аз ман фаровон
Ҳасанро ҳам ба бар даргир ҷун ҷон.
Бигӯ бо ҳар ду нури дидаи ман,
Ки ҳастанд аз азизӣ руҳ дар тан [6, с.588].

Аз ин қисмати маснавӣ маълум мешавад, ки Ибни Ямин соҳиби ду фарзанде бо номҳои Муҳаммад ва Ҳасан будааст. Ин иттилоъ илова бар аҳамияти таърихӣ, то ҳаде арзиши иҷтимоиву шарҳиҳолии маснавиро таъмин менамояд.

Пас аз он аз бод меҳодад, ки ҳар хурду бузурги Фарюмадро, ки дучор мешавад дуруди ӯро бирасонад ва аз эшон биходад, ки барояш дуое бикунанд, то дубора ба Хуросон баргардад.

Дар “Қорнома” бар ҳилофи суннати маснависароии форсу тоҷик қисмати муқаддима, ки маъмулан аз фаслҳои ҳамду наът, ситоиши ҳокими замон ва дар сабаби назми асар иборат буд, мавҷуд нест. Шоир бидуни ҳеҷ як мадҳал ба мавзуи аслии ворид мешавад ва ба насими субҳ муроҷиат менамояду матлабҳои худро ба силки назм медарорад.

Аммо Ибни Ямин дар “Қорнома” риояти қисмати анъанавии хотимаи маснавиҳо, ки бештар баёни таърихи итмоми асар ва дуоро фаро мегирад, воҷиб донистааст. “Қорнома” бо зикри таърихи анҷоми маснавӣ ва абёти дуоя ба поён мерасад:

Гумон дорам, ки ҳар к-ин нома хонад

*Нафасро бар дуои хайр ронад.
Ман аз боқӣ набошам, саҳл бошад
Бимонад он-к чу ман аҳл бошад.
Дар ин дам к-ин дуо Ибни Ямин гуфт
Ба сидқ омин зи пай Рухуламин гуфт [6, с.588].*

Шоир бо риоят ё адами пайравии анъанаи қисмати муқаддамотии маснавиҳо дар айни ҳол ҳам ба унвони суҳанвари суннатпазир ва ҳам навгаро зухур мешавад.

Ҳангоми баррасии “Корнома” ба мисраи “Илоҳӣ, оқибат маҳмуд гардон” бархӯрдем, ки, ки айни онро қаблан дар ашъори Саъдӣ, Маҳмуди Шабистарӣ, Салмони Соваҷӣ дучор шуда будем. Ин вазъият моро бештар кунҷков кард, то бидонем, ки мисраи мазкур моли кадоме аз ин суҳанварон аст.

Мисраи мазкур дар баҳши муфрадоти ашъори Саъдӣ ҳамчун дуоия ба гунаи зер омадааст:

***Илоҳӣ, оқибат маҳмуд гардон,**
Ба ҳаққи солеҳону некмардон[12].*

Дар ду мавриди дигар мисраи Ҷавҳуриқӣ дар таркиби маснавии “Гулшани роз”-и Шабистарӣ ва “Ҷамшед ва Хуршед”-и Салмон воқеъшуда:

*Ба номи хеш кардам хатму поён,
Илоҳӣ, оқибатмаҳмуд гардон [8, с.100].
Ба иқбол омад ин давлат ба поён,
Илоҳӣ, оқибат маҳмуд гардон [13].*

Мисраи мазкур дар “Корнома”-и Ибни Ямин низ чун ҷумлаи дуоия оварда шудааст. Ибни Ямин дар баҳше аз ин маснавӣ аз рӯзгор шиква менамояд, ки вайро ба ғурбат афканд ва аз пайвандону дӯстон дур андохту боиси норозии ҷисмиву равонии ӯ гардид ва аз даргоҳи Худованд дархост менамояд, ки поёни ин ҳама қорхоро нек бигардон:

*Кунун гардуни дун носозгорӣ
Ниҳод оғозу чокаро ба хорӣ.
Ба ғурбат ӯ фиканд аз манзили хеш
Чунон-к оғаҳ наям з-обу гили хеш.
На шаб дорам қарору рӯз ором,
Надонам чун шавад қорам саранҷом.
Кунун боре наям шокир зи давраи
Илоҳӣ, оқибат маҳмуд гардон [6, с.581-582].*

Бо боварии комил метавон изҳор намуд, ки ин мисра мутааллиқ ба Саъдӣ аст, ки баъдҳо дар маснавиҳои шоирони номбурда тазмин шудаанд. Ин мисра, чунон ки мушоҳида мешавад, дар ашъори Саъдӣ мисраи аввал, дар маснавиҳои Шабистарӣ, Салмон ва Ибни Ямин бошад, мисраи дуюми байт аст. Пас маълум мешавад, ки байти Саъдӣ дар асри XIV вирди забону писанди зеҳнҳо буда, ки ба маснавиҳои се шоири ин аср ворид шудааст.

Маснавии “Корнома”-и Ибни Ямин монанди дигар анвои шеърӣ девонаш аз нигоҳи сабк раво ва ҳолӣ аз тақаллуфи ғазлфурӯш буда, ба сабки хуросонӣ бисёр наздик аст. Дар он калимоти аз зеҳн дур, тасвирҳои печ дар печ, истилоҳоти илмӣ камтар ба мушоҳида мерасанд. Шоир дар маснавияш кӯшиш кардааст, ки калимаҳои наво, мисли “душманкомӣ”, “ақрамулихон”, “қаримахлок”, “ғумкардафарзанд”, “фаррухниход”, “иффатобод”, “сутудасират”, “шарафмаҳмуд”, “таштандоб” биёфарад, ки баъзе аз онҳо дар фарҳангҳои форсӣ-тоҷикӣ ба ҷашм намерасанд. Масалан, дар ғазалмаснавии “Корнома” калимаи мураккаби “даводорӣ” истифода шудааст:

Дило, охир зи гардун чанд нурсӣ
Ки бар дардам даводорӣ надорад[6, с.587].

Ин вожаи мураккаби типи омехта, ки бешакк ҳосили завқи худи шоир аст, зеро тибки таҳқиқоте, ки дар асоси ашъори китобхонаи маҷозии “Ганҷур” анҷом додаем, дар осори беш аз ҳафтод нафар суҳанвари то Ибни Ямин ва 16 нафар муосиронаш дучор нашуд. Дар фарҳангҳои форсӣ-тоҷикӣ низ ба шарҳи ин калима барнахӯрдем. Аз ин ҷо метавон ба натиҷа расид, ки омӯзиши забони осори Ибни Ямин, ки яке аз масъалаҳои муҳими сабқшиносии осори шоир ба ҳисоб меравад, метавонад ба ғанои вожагони фарҳангҳои форсӣ-тоҷикӣ мусоидат намояд.

Ҳамин тариқ, маснавии “Корнома”-и Ибни Ямин аз ҷумлаи манзумаҳои корномаи адабиёти форсӣ-тоҷикӣ буда, бо баъзе аз суннатсизеъӣ ва навгариҳои аз дигар корномаҳо фарқ мекунад ва бо содагиву эҷози хос дар густариши қараёни умумии маснависароии форсу тоҷик дар асри XIV қобили аҳаммият аст.

ПАЙНАВИШТ:

1. Доронӣ, Алиакбар Аҳмад. Навъи адабии корнома/ Алиакбар Аҳмади Доронӣ//Нақди адабӣ. –1390. – Соли сеюм. – № 10. – С.7-30.
2. Ибни Ямин, Маҳмуд ибни Яминуддин. Девони қитъаот ва рубоиёт.Бо тасҳеҳ ва муқаддимаи Саид Нафисӣ. – Техрон, 1318/1939. – 284 с.
3. Имронов, С. Ибни Ямини Фарюмадӣ (Қараёни зиндагӣ ва мероси адабӣ) / С. Имронов. – Душанбе: Ирфон, 1966. – 172 с.
4. Казакова, У.С. Назаре ба рӯзгор ва осори Ибни Ямини Фарюмадӣ / У.С. Казакова, Б.Ҳ.Насриддиниён // Паёми Донишгоҳи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. – 2018. – № 3(24). –С.179-184. – EDN KCOOWM.
5. Сафо, Забехулло.Таърихи адабиёт дар Эрон / Забехулло Сафо-Техрон, 1368. – 1462 с. – Ҷ.3/2.
6. Фарюмадӣ, Ибни Ямин. Девони ашъор. Бо тасҳеҳ ва эҳтимоми Ҳусайналии Бостонирод / И.Я.Фарюмадӣ. – Техрон, Китобхонаи Санӣ, 1344. – 734 с.
7. Хекмат, А.Р. Рассказ о персидском поэте: жизнь и творчество Ибн Йамина /А.Р. Хекмат. – Москва: Наука, 1965. – 96 с.
8. Шабистарӣ, Шайх Маҳмуд. Гулшани роз. Хучанд, 2001. – 116 с.
9. https://fa.wikipedia.org/wiki/ابن_یمن - охири бознигарӣ :12.11.22.
10. <https://ganjoor.net/ebneyamin/divan/masnavi/>- охири бознигарӣ :15.12.22.
11. <https://vazhaju.tj/word/корнома/МТс0МТУ=> / - охири бознигарӣ :15.12.22.
- 12.<https://ganjoor.net/saadi/mavaez/mofradat/sh60>
- 13.<https://ganjoor.net/salman/jamkhor/sh111>

REFERENCES:

1. Doroni, Aliakbar Ahmad. The Literary Type of Kornoma / Aliakbar Ahmadi Dorani // Literary critique-1390. The third year.-No. 10.-PP.7-30.
2. Ibn Yamin, Mahmud ibn Yaminuddin. Collection of Compositions of Short Rhymes and Rubaiyat: edited, corrected and introduced by Said Nafisi.- Tehran, 1318/1939.- 284 pp.
3. Imronov, S. Ibn Yamin Faryumadi (Life and literary heritage)/S. Imronov. – Dushanbe: Irfon, 1966. - 172 pp.
4. Kazakova, U.S. A Look at Life and Works of Ibn Yamin Faryumadi / U.S. Kazakova, B.H. Nasriddinon//Bulletin of the Tajik State University of Commerce. - 2018. - No. 3(24). - PP. 179-184. – EDN KCOOWM.
5. Safo, Zabehullo. The History of Literature in Iran / Zabehullo Safo. -Tehran, 1368.-1462 pp.- V. 3/2.

6. Faryumadi, Ibn Yamin. *Collection of Compositions of Poetry: corrected and edited by Husaynali Bostonirod/I. Ya. Faryumadi.* - Tehran, Sano'i Library, 1344.-734 pp.
7. Hekmat, A.R. *Story of a Persian Poet: life and work of Ibn Yamina/A.R. Hekmat.-M.: Science,* 1965.-96 pp.
8. Shabistari, Sheikh Mahmud. *Gulshan Raz. Khujand,* 2001.-116 pp.
9. https://fa.wikipedia.org/wiki/ابن_یمین/ - date of appeal: 12.11.22
10. <https://ganjoor.net/ebneyamin/divan/masnavi/> - date of appeal: 15.12.22
11. [https://vazhaju.tj/word work/MTc0MTY=](https://vazhaju.tj/word%20work/MTc0MTY%3D/) - date of appeal: 15.12.22
12. <https://ganjoor.net/saadi/mavaez/mofradat/sh60>
13. <https://ganjoor.net/salman/jamkhor/sh111>